

Pavel Kořínek

Komiksový bod obratu

K textu Bradforda W. Wrighta Rudoši, romance a renegáti

Stále teprve utvářející se disciplína globálních komiksových studií zažívá v posledních několika letech výrazný rozmach. V průběhu uplynulých dvou dekád se komiksologickému bádání podařilo obhájit oprávněnost své samostatné akademické existence a stalo se již relativně samozřejmou součástí humanitněvědných kurikul univerzit po celém světě. Dějiny a teorie komiksových umělecké formy přestávají být výhradní doménou fanouškovských nadšenců a ojedinělých „průzkumníků“ odjinud, ale přitahují stále více badatelů nejrůznějších zájmů a zaměření, pro něž se uvažování o komiksu stává centrálním tématem jejich akademického působení. Souvisí to jistě s celkovou společenskou proměnou vnímání komiksu, kterému se téměř po sto letech od svého moderního stvoření (přijmeme-li jako mezník často zmiňovaný první otisk Outcaultova *Yellow Kida* v roce 1895) konečně podařilo – nejspíš i díky úspěchu „dospělé“ formy *graphic novel* v osmdesátých a devadesátých letech minulého století – obhájit v očích širší veřejnosti dlouho zpochybňovanou schopnost zprostředkovávat nejen banální a triviální obsahy populárního čtiva, ale i náročnější a ambicióznější práce umělecké. Současný překotný vývoj komiksových studií a rozšiřování publikačního prostoru přístupného komiksologickým pracím (jen mezi lety 2008 a 2010 vznikly v anglojazyčném prostředí hned tři odborné časopisy věnované komiksově umělecké formě) je tak logickým souputníkem soudobého zvýšeného zájmu o primární komiksově texty.

V anglofonním prostředí bývá coby první monografická práce věnovaná komiksu často citována rozsáhlá kniha Coultona Waughy *The Comics* z roku 1947 (WAUGH 1947). Její zaměření na prostou deskripci komiksově historie a jejích výrazných textů, jež občas přechází takřka až jen v soupisový přehled, jako by se pro mnoho dalších let stalo normou psaní o komiksu vůbec. Teoretičtější uvažování o komiksově umělecké formě zažilo výraznější rozvoj až v souvislosti se zvýšeným zájmem o studia populární kultury. Významnou roli v tom sehrál oborový časopis *Journal of Popular Culture*, který od konce šedesátých let otiskoval řadu teoretizujících textů (viz např. ABBOTT 1986, BERGER 1971 či HARVEY 1979), jež později výrazně promlouvaly do utváření klasického kánonu komiksologického myšlení. Přesto až do konce sedmdesátých let zůstával – alespoň jak se jeví podle publikovaných odborných prací – akademický zájem o komiks jen čímsi kuriózním a výjimečným. Poté se komiksového média ujala otevřená náruč kulturních studií: i jim však komiks posloužil spíše jako zástupný materiál, který – snad právě proto, že nikým nenárokován – nabízel pohodlný kontext pro ideokritickou argumentaci britské školy studií kultury.

Poněkud odlišným vývojem prošlo komiksologické bádání v kulturním prostoru západní Evropy, především pak v Belgii a Francii. V těchto zemích se komiksově umělecké formě již od třicátých let 20. století dařilo získávat si pozornost velkého množství čtenářů (co do procentuálního zastoupení pravidelných čtenářů komiksu v běžné populaci Francie americkou společností dodnes zřetelně převyšuje). Frankofonní komiks – *bande dessinée* (bd) – rovněž v porovnání s anglojazyčným protějškem dříve zažil onu „emancipaci od žánru“, totiž oprostění se od dominance tvorby pro děti a mládež. Tato proměna, jež bývá u *bande dessinée* sledována v první polovině šedesátých let, s sebou přinášela i výraznější kritickou a teoretickou pozornost, jež byla evropským komiksům věnována. Francouzská komiksová studia se začala výrazněji rozvíjet již na konci šedesátých let a pod vlivem soudobých narativních teorií francouzské strukturalistické školy se jejich pozornost hned od počátku velmi důsledně věnovala narativním analýzám kreslených seriálů (svěbytné postavení si pak vysloužila „tintinologická“ bádání věnovaná tvorbě belgického komiksového tvůrce Hergého). Stranou zájmu francouzských komiksologů však zůstávaly právě ty složky myšlení o komiksu, jež se dostávaly do centra pozornosti v kontextu angloamerickém. Zatímco se francouzská škola soustředila na formální a strukturální analýzy konkrétních komiksových textů a „gramatické“ popisy média (formy, žánru), oborově roztříštěné uvažování anglofonní v letech sedmdesátých a osmdesátých upřednostňovalo úvahy kontextové, nejčastěji sociologické či ideokritické.

Od počátku let devadesátých můžeme sledovat určité konvergenční tendence, které vedly k sblížení obou proudů západního myšlení o komiksu. Vlivná kniha *Jak rozumět komiksu* Scotta McClouda z roku 1993 (orig. *Understanding Comics*, česky jako McCLOUD 2008) způsobila v anglofonním prostředí první skutečně souvislejší vlnu zájmu o komiks coby svěbytné médium realizované specifickými formálními prostředky. Belgofrancouzská komiksová studia se naopak v 90. letech začala výrazněji otevírat kontextovým analýzám. Americký trh se v průběhu poslední dekády 20. století začal důsledněji zajímat o překladový komiks evropský, zatímco evropští čtenáři se ve stejné době na oplátku seznamovali s nejnovějšími výhonky formy *graphic novel*. Jakkoli hovoříme o historii ještě příliš nedávné na to, abychom si troufali vynášet jakékoli obecnější závěry, zdá se příhodné konstatovat, že kolem přelomu století dochází k částečnému propojení obou komiksologických tradic (roku 2000 vychází francouzský překlad McCloudovy práce). Moderní globální komiksologická studia již v sobě zahrnují jak angloamerické sociokulturně orientované přístupy, tak původem frankofonní analýzy formální. V posledních letech pak uvažování o komiksu obohacuje i překotně se rozvíjející (či spíše do západního kontextu překotně se prosazující) komiksově bádání o asijských komiksových formách, zejména o japonské formě *manga*.

Wrightova kniha *Comic Book Nation* (WRIGHT 2001), z níž pochází kapitola „Rudoši, romance a renegáti“, přeložená pro toto číslo *České literatury*,

byla prvně publikována vydavatelstvím Johns Hopkins University Press v roce 2001, o dva roky později se monografie dočkala nového vydání rozšířeného o oddíl věnovaný komiksovému obrazu událostí z 11. září 2001. Spolu s několika paralelně publikovanými texty – uveďme alespoň Pustzovu analýzu orientovanou k sociologickému popisu komiksových publik *Comic Book Culture* (Pustz 2000) – nabídla Wrightova kniha svým způsobem nový pohled na dějiny amerického komiksu a možnosti jejich zkoumání. Poučen tradičními dějinnými příručkami komiksových studií, klasickými texty komiksové teorie i kulturními pracemi z let osmdesátých a devadesátých analyzuje (a konstruuje) Wright americké dějiny komiksového média jako zprávu o emancipačním zápasu „kultury mladých“. Komiksová umělecká forma je u Wrighta líčena coby svébytné (jakkoli stále komerční) médium, které v průběhu 20. století sehrálo významnou roli při proměně „dítěte“ či „mladistvého“ v „konzumenta“. Kulturní historie amerického komiksu, jak ji Wright v *Comic Book Nation* předkládá, je z velké části formována mnoholetým sporem o to, zda a jakou má mít nad popkulturou svých potomků kontrolu generace rodičů (či ostatních – státních, školských – autorit). Vychází přitom z premisy, že právě komiks více než jiná popkulturní média představoval ve 20. století populární formu generačně podmíněnou, formu, která nad jiné důsledně (a – jak Wright tvrdí – v určitých obdobích nesporně svobodněji) odrážela přání a požadavky dospívajících generací.

Od dřívějších pokusů o takové kulturní čtení komiksových dějin odlišuje Wrightovo pojetí zejména detailní interpretační práce s ohromným korpusem konkrétních komiksových příběhů. Čtivému, esejistickému, ale přitom neustále historicky pevně ukotvenému a do kontextu zapojenému stylu autorova psaní je vlastní náročná práce s materiálem a neustálé dokladování předkládaných tezí. Při konstatovaném zacílení na vztah komiksu a kultury mladých počínají pro Wrighta dějiny amerického komiksu (respektive jeho žánrově i publikační odnože *comic book*, kterou autor pracovně odlišuje od někdy obecně užívaného označení *comic strip* právě marketingovým zaměřením na mladého recipienta) v třicátých letech 20. století, rodí se současně s prvními superhrdiny. Právě superhrdinský komiks, tato pro komiks až ikonická žánrová kategorie, setrvává v ohnisku pozornosti celé Wrightovy knihy, pouze v některých obdobích rozšiřuje autor svůj záběr i na žánry, které dominantní pozici superhrdinské žánrové formule na čas přejímaly.

Wrightovo kulturně-historické „čtení“ komiksových dějin coby souboje o mladistvé publikum zapůsobilo v angloamerickém komiksologickém kontextu jako výrazný inspirativní podnět. Řada dílčích témat, jež Wright ve své monografii nastolil, se v průběhu následující dekády dočkala samostatného zpracování. Zvláště podnětné a vlivné se ukázalo být autorovo pojetí poválečného období 1947–1955, jemuž je v knize věnována dvojice kapitol: kromě dále přetištěného oddílu popisujícího období do roku 1954 se jedná o novou interpretaci postavy Fredrica Werthama, známého amerického psychiatra, který

stál v centru cenzurního tažení proti komiksu (srov. WERTHAM 1954), jež vyvrcholilo vyšetřováním na půdě amerického kongresu a následným (částečně obranným) přijetím vydavatelského autocenzurního kodexu *Comics Code Authority*. Wrightovo nestereotypní pojetí této klíčové debaty o mantinelech masové kultury a možnostech (nezbytnosti?) institucionálního dozoru poskytlo základy současným analýzám uvedené problematiky, jak je ve svých monografických pracích nabízejí David Hajdu v *The Ten Cent Plague: The Great Comic-Book Scare and How It Changed America* (HAJDU 2008) či Bart Beaty v knize *Fredric Wertham and the Critique of Mass Culture* (BEATY 2005).

Padesátá léta nepředstavovala pro komiks zrovna šťastné období: ve sféře vlivu Sovětského svazu vrcholila éra nejtuzšího zákazu, kdy byl komiks coby téměř vlajkový reprezentant závadného imperiálního čtíva rezolutně odmítán a potlačován, na Západě probíhaly v souvislosti s komiksy vydavatelství EC ona werthamovská vyšetřování. Přitom jen o deset let dříve, těsně po konci 2. světové války, se budoucnost komiksových sešitů ještě jevila jako velmi nadějná. Superhrdinský mainstream zažíval v průběhu světového konfliktu svůj „zlatý věk“ a nebyl důvod domnívat se, že v mírových časech poválečných bude zájem o dobrodružství odvážných hrdinů v národních trikotech jakkoli oslabovat. Kapitola „Rudoši, romance a renegáti“ ve své první části detailně sleduje ona zklamání očekávání velkých komiksových vydavatelských hráčů, kteří nedokázali odhadnout proměňující se charakter a požadavky svého čtenářstva. Vnímají-li dnes komiksoví historici roky bezprostředně po přijetí *Comics Code Authority* jako dobu největší krize mainstreamového komiksu, zachycuje Wright nad jiné pozorně procesy, které americký komiks k této krizi přivedly. Z hlediska autorova zájmu o proměny kultury mladých v průběhu 20. století reprezentuje sledované období klíčový bod obratu, dobu, kdy se komiksově texty začínají – zejména prostřednictvím expresivních příběhů ze sešitových řad vydavatelství EC, které Wright poutavě přibližuje v závěrečné části kapitoly – poprvé výrazněji vzpouzet požadavkům autorit. Populární kultura v komiksovém podání tak zde snad poprvé ve své historii objevuje kouzlo subverze.

Pro českého čtenáře může být předkládaný historický exkurz zajímavý hned z několika důvodů: v blízkém zaostření na konkrétní komiksově příběhy jej seznamuje s u nás dosud spíše neznámým obdobím amerických komiksových dějin, podnětným referenčním materiálem může být Wrightova analýza i pro čtení dobové ideologické kritiky komiksu ze zemí komunistického bloku. Nemálo zajímavého slibuje ale nabídnout i zájemcům o vývoj postavení populární kultury v americké společnosti, respektive o otázky vztahu populární kultury a hodnotových systémů většinové společnosti vůbec. Komiks, tedy to „nejsvobodnější z populárních médií“, je pro tyto úvahy polem více než vhodným.

Literatura

ABBOTT, Lawrence L.

1986 „Comic Art: Characteristics and Potencialities of a Narrative Medium“; *Journal of Popular Culture* XIX, č. 4, s. 155–176

BEATY, Bart

2005 *Fredric Wertham and the Critique of Mass Culture* (Jackson: University Press of Mississippi)

BERGER, Arthur Asa

1971 „Comics and Culture“; *Journal of Popular Culture* V, č. 1, s. 164–177

HAJDU, David

2008 *The Ten Cent Plague: The Great Comic-Book Scare and How It Changed America* (New York: Picador)

HARVEY, Robert C.

1979 „The Aesthetics of the Comic Strip“; *Journal of Popular Culture* XII, č. 4, s. 640–652

McCLOUD, Scott

2008 [1993] *Jak rozumět komiksu*; přel. Richard Podaný (Praha: BB/Art)

PUSTZ, Matthew J.

2000 *Comic Book Culture* (Jackson: University Press of Mississippi)

WAUGH, Coulton

1991 [1947] *The Comics* (Jackson: University Press of Mississippi)

WERTHAM, Fredric

1954 *Seduction of the Innocent* (New York/Toronto: Rhinehart and Company)

WRIGHT, Bradford W.

2001 *Comics Book Nation. The Transformation of Youth Culture in America* (Baltimore: Johns Hopkins University Press)